

УДК 316.012 “20”

**Черниш Н.Й.**, д-р соціол. наук, професор кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна, e-mail: [nchernysh@gmail.com](mailto:nchernysh@gmail.com), [nataliya.chernysh@lnu.edu.ua](mailto:nataliya.chernysh@lnu.edu.ua)  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

## СТАН СУЧАСНОГО ЗАГАЛЬНОСОЦІОЛОГІЧНОГО ТЕОРЕТИЗУВАННЯ: ГЛОБАЛЬНИЙ ДОСВІД І ЛОКАЛЬНІ СПЕЦИФІКАЦІЇ

*Показано стан загальносоціологічного теоретизування, у тому числі з його вищим етапом – метатеоретизуванням. Охарактеризовано головні різновиди сучасного метатеоретизування, згідно з концепцією Дж. Рітцера, та на основі компаративного аналізу виокремлено його локальні специфікації в українській та російській соціології. Виявлено ряд тенденцій розвитку сучасного метатеоретизування у соціології та запропоновано проблемні питання, які увиражують напрями і перспективи подальших досліджень у річищі соціологічного метатеоретизування з урахуванням ситуації міждисциплінарності й поширеності методологічних поворотів сьогодення.*

**Ключові слова:** загальна соціологічна теорія, соціологічне теоретизування, “гранд-теорія”, метатеоретизування в соціології, метатеорія, міждисциплінарність, методологічні повороти.

Вже протягом довгого часу мені не дає покою характеристика української соціології 90-х років ХХ ст., яка належить одному з відомих вітчизняних вчених-теоретиків, нині, на жаль, покійному, докторові філософських наук, професору кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Тарасенку. У своєму виступі на Всеукраїнській науковій конференції з проблем розвитку соціологічної теорії у 2001 р. він говорив: “Якщо за традиційною трирівневою схемою зобразити українську соціологію у вигляді української селянської хати, то остання справить враження недобудови та ще й із значними структурними перекосами: висока масивна призьба-фундамент, дуже низькі, короткі й тонкі стіни, відсутність даху. Проте є димар, який стоїть на фундаменті і з якого йде дим, що означає: в хаті хтось є, ще й розпалює піч...” [1, с. 19–20].

У такий метафоричний спосіб (доречний для соціології сьогодення) він порівнював українську соціологію на порозі ХХІ ст. з напіврозваленою чи напівзведеною (на будь-який смак) хатою з переважанням у фундаменті прикладних досліджень, поодинокими теоріями середнього рівня та відсутністю загальної соціологічної теорії (як даху) після декількох років розвитку у незалежній Україні. Як привід для поміркованого оптимізму, В. Тарасенко бачить поміж стінами цієї хати височенький комин, з якого вгору здіймається дим; це, на його думку, має означати, що соціологічне життя в країні наразі нуртує. Пересічний український соціолог, на його думку, прагне не стільки до теоретизування, скільки до емпіричного об’єктивізму. У більш пізніх виступах В. Тарасенка його міркування набирають радикалізації у таких твердженнях: українська соціологія у багатьох питаннях хвибує на теоретичну сліпоту й концептуальну безпорадність; їй бракує надійних макроструктурних уявлень як про минуле радянське, так і сучасне українське суспільство; у працях українських соціологів відсутня чітка типологізація українського суспільства; відчувається концептуальний дефіцит

© Черниш Н.Й., 2018

*ISSN 1681-116X. Український соціум, 2018, № 1 (64): 19–35*

19

вітчизняної соціологічної думки тощо [2, с. 30]. Апофеозом такого змалювання стану української соціології на початку ХХІ ст. стає його відоме означення останньої: в цілому вона відрізняється зачатковим станом вищих, теоретичних “поверхів”, “і без ризику і перебільшення її можна визначити як наукову соціологічну дисципліну з недобудованим інтелектом” [3, с. 34–35].

Проте оскільки дим з коину таки здіймається, що є ознакою невтомної праці моїх колег за фахом, то жевріє надія, що диму без вогню немає і ось-ось у добре поставленій хаті з’явиться той інтелектуальний дах, який надасть їй викінченого вигляду, де наша академічна спільнота почуватиметься комфортно на усіх рівнях будови, а всі її члени матимуть можливість плідно займатися кожен своєю “сродною” працею для вдячного суспільства. Чи така оптимістична візія справджується сьогодні, коли минуло понад 15 років від сумних міркувань знавця початків розвитку соціології у незалежній Україні, коли зняті будь-які ідеологічні табу і обмеження, коли перед соціологами відкритий простір нуртування світової соціологічної думки в усій її багатоманітності та доступ до відкритих баз чисельних емпіричних досліджень регіонального і глобального масштабу? Тому **метою цієї статті** є увиразнення сучасного стану теоретизування у світовій соціології взагалі та українській зокрема щодо розбудови загальносоціологічної теорії (включно з метатеоретизуванням) та окреслення відповідних глобальних трендів і локальних особливостей у цьому річищі.

Насамперед, слід зазначити, що еволюція загальносоціологічного теоретизування невпинно торує свій шлях мало не протягом усіх часів існування соціології, як самостійної академічної науки. У цьому перманентному русі можна виокремити загальні тенденції та локальні особливості. Спочатку варто хоча б у стислий спосіб з’ясувати перебіг формування загальносоціологічних теорій у різноманітних їхніх формах і масштабах. Можна виокремити кілька найважливіших сутнісних складових цієї еволюції, репрезентантами яких були і є переважно західні соціологи. Із самих початків соціологія в теоретичному плані являла собою генералізуючу дисципліну з виразним прагненням чіткого окреслення свого предметного поля. З цього приводу відомий французький наукознавець, спеціаліст у галузі методології соціальних наук, М. Доган зазначає, що соціологія як монодисципліна була єдиною лише на ранній стадії свого розвитку [4, с. 12]. Згодом у ній відбувається процес дроблення чи фрагментації теоретичних уявлень щодо соціальної реальності та способів її вивчення; утворюються так звані бінарні (переважно опонентні) теоретичні пари на кшталт мікро- і макроопозицій, структуралістсько-агентнісного підходів тощо, представники яких розпочинають між собою запеклі дискусії з переходом інколи у відкриту конфронтацію. Це породжує ситуацію, яку багато аналітиків вважали кризою; вона була притаманна соціологічним баталіям кінця 1960-х – 1970-х рр. Інші наукознавці навіть при очевидній конфліктності всередині загальносоціологічного теоретизування вбачали в ній джерело поступу, який знайшов свій прояв у створенні низки інтегративних теорій кінця 1970-х – 1980-х рр., покликаних якщо не подолати, то хоча б мінімізувати попередні концептуальні розриви. Так, Д. Іванов вирізняє спробу суміщення в рамках однієї інтегративної теорії такого ґатунку трьох впливових теоретичних моделей: моделі структурації Е. Гіденса (1984), структурального конструктивізму П. Бурдьє (1980) та

теорії комунікативної дії Ю. Габермаса (1981) [5, с. 3]. Але в цілому інтеграційні інтенції виявилися поодинокими; соціологія, за виразом Дж. Рітцера, якому належить і перша праця в цьому річищі, і сам термін, дедалі більше стає мультипарадигмальною [6]. У рамках соціологічних парадигм (а згодом і метапарадигм) продовжується невпинне теоретизування на вищому рівні, що дає підстави тому ж Д. Іванову твердити, що ідея Дж. Рітцера про мультипарадигмальність соціології стала відправним пунктом нового різновиду загальносоціологічної теорії – метатеоретизування [5, с. 4]. І знову ж цей новий термін пропонує саме Дж. Рітцер, вперше у статті у 1990 р. [7]. А у п'ятому виданні своєї книжки “Сучасні соціологічні теорії” (2000) він запроваджує вже наступне широке поняття – “метасоціологія” – і зазначає, що це є рефлексивне дослідження фундаментальної структури соціології в цілому, а також різних її елементів, таких як:

- незалежні сфери дослідження;
- метапоняття;
- метаметоди;
- власне метатеорії, аналіз яких і становить зміст його книги [8, с. 563].

У цій же праці Дж. Рітцер вирізняє і характеризує три різновиди метатеорій з такими позначками: Му (від англ. *understanding* – розуміння), Мр (*prelude* – вступ) і Мо (*overarching* – узагальнення) за критерієм відмінностей у досягненні результату. Перший різновид – це метатеоретизування, як засіб досягнення більш глибокого розуміння певної теорії з метою кращого, більш глибокого розуміння вже існуючої теорії. Другий різновид – метатеоретизування, як вступ до розробки нової теорії, означає дослідження існуючої теорії для того, щоб створити нову соціологічну теорію. Третій різновид – метатеоретизування як джерело підходів до узагальнення соціологічної теорії, до створення метатеорії в сенсі зведення своєрідної арки над теоріями і парадигмами, об'єднуючи їх у такий спосіб [8]. У зазначеній праці Дж. Рітцера підкреслено, що виокремлені ним метатеорії є лише ідеальними типами і що у дійсності часто має місце перехрещування цілей метатеоретичних розвідок. Він вважає, що соціологи зазвичай здатні працювати з використанням одного чи двох типів метатеоретизування, але є серед них і такі, що займаються усіма трьома різновидами цієї праці; серед них Дж. Рітцер особливо вирізняє Дж. Александера [8, с. 567].

У західних наукових працях із соціології більш пізнього часу ідеї Дж. Рітцера знаходять своє плідне застосування та продовження. Їх автори наголошують, зокрема, на тому, що метатеоретизування існує практично в кожній науці зі своїми специфічними особливостями, відповідно до її предметного поля, але тільки у соціології, як генералізуючій науці, цей тип соціологічного мислення сьогодні превалює. Нині увиразнюють відмінності між соціологічним теоретизуванням і метатеоретизуванням у соціології: перше скероване на розуміння сенсів соціального світу, а друге – на розуміння сенсів соціологічного теоретизування тощо [9]. Як і усі напрацювання в галузі соціологічної думки, ідеї та практики метатеоретизування мають своїх прихильників і опонентів (серед останніх, зокрема, дослідник довіри А. Папакостас) або ж тих, чий позиції є недостатньо чітко окресленими; в останньому випадку прикладом може слугувати постава відомого знавця соціологічних теорій Дж. Тернера.

Що ж до ближнього зарубіжжя і локальних специфікацій, то певних успіхів у розробці проблематики загальносоціологічної теорії та метатеоретизування досягли російські соціологи, хоча після розпаду СРСР ситуація в соціологічній науці Росії та Україні була багато в чому схожа і дуже нагадувала Тарасенківську метафору із напівзведеною селянською хатою. Про останнє може свідчити оцінка розвитку російської соціології першої декади XXI ст., що міститься у праці “Історія соціології” за редакцією Г. Осіпова та В. Култигіна: “Найважливішою проблемою у розвитку російської соціології на сучасному етапі є суттєвий розрив між багатством накопиченого емпіричного матеріалу, певними досягненнями у розробці теорій середнього рівня і явно недостатнім осмисленням накопиченої первинної інформації на загальнотеоретичному рівні” [10, с. 589]. Знаковим для тих часів було й твердження Г. Татарової про “методологічну травму” пересічного російського соціолога [11].

У добу існування СРСР центр розвитку радянської соціологічної науки був у Росії, конкретніше у Москві, і сьогодні російська соціологія претендує на роль лідера на цьому просторі. Але й там, як бачимо, наприкінці XX – на початку XXI ст. катастрофічно бракувало вагомих теоретичних знахідок, насамперед, в означенні російського суспільства як окремої макроєдиниці соціологічного аналізу й осмислення. Про це свідчать, крім слів В. Култигіна, висловлювання низки інших відомих соціологів Росії (передусім тих, хто не належить до “придворної” чи провладної соціології) стосовно стану розвитку теоретичної складової їхньої науки. Так, один з провідних російських соціологів цього табору В. Радаєв вважає, що соціологічне теоретизування в його країні часто нагадує “копирсання палкою у тумані” і є, по суті, псевдотеоретизуванням [12]. І тут також, як бачимо, вживається метафора, та й ситуація схожа, рівно ж як і у висловлюваннях стосовно продукування соціологічної теорії в Росії іншого славного російського соціолога В. Ядова. У статті “Для чого потрібна сьогодні національна російська соціологія?” він, зокрема, підкреслює, що, звичайно, бажаним було б створення в Росії загальносоціологічної теорії, яка могла б бути визнаною професійним співтовариством як “гранд-теорія”, але в російському соціологічному співтоваристві не спостерігаються концептуальні рефлексії навіть про саме російське суспільство [13].

Підкреслимо, що всі ці наведені висловлювання стосуються характеристик російської соціології приблизно десятирічної давності; з того часу в ній стали помітними певні позитивні зрушення. Це стосується цілеспрямованої роботи з перекладів праць найвідоміших соціологів світу та їхнє оприлюднення на шпальтах соціологічних видінь, систематичної участі провідних соціологів країни (навіть аспірантів і студентів) у міжнародних наукових форумах і конгресах, цільова спрямованість наукових обговорень певної важливої проблеми сьогодення в академічній спільноті (зокрема, V Всеросійський конгрес 2016 р. був присвячений соціальним нерівностям і соціальній справедливості) тощо. Окремо хочу виокремити ініціативу організаторів XIX Харчевських читань (грудень 2017 р.) щодо дискусій навколо метатеоретизування в науці та можливостей і перспектив його застосування. Недарма у дев’ятому та у двох останніх номерах 2017 р. часопису “Социологические исследования” оприлюднено низку статей про метатеоретизування – очевидно, найбільш цікавих і знакових для цих чи-

тань. Російські соціологи, як свідчать доступні мені публікації, визнають важливу, практично вирішальну роль Дж. Рітцера в окресленні суті і різновидів метатеоретизування і в той самий час додають своє, досить цікаве в науковому плані бачення проблеми.

Я б особливо виокремила вагомий доробок вже згаданого Д. Іванова, який суттєво доповнює проблематику метатеоретизування внаслідок запровадження низки положень, що, на мій погляд, мають виразну наукову новизну. Д. Іванов услід за Дж. Рітцером тлумачить метатеоретизування як створення загальносоціологічної теоретичної системи, свого роду метатеоретичної арки над різноманітними, але близькими за тематикою підходами та парадигмами. Йдеться, насамперед, про запропоновану ним трикомпонентну типологію метатеоретизування з виокремленням стабілізаційного, трансформаційного та постколоніального типів. По суті, стабілізаційний тип є узагальненням трьох рітцерівських різновидів. На сучасному етапі еволюції соціології це стабілізаційне (рефлексивне за природою) метатеоретизування з метою раціоналізації та впорядкування зазначеного сегмента соціологічної науки є, на думку Д. Іванова, доміантним на сучасному етапі розвитку соціологічної науки.

Новаторським за характером можна вважати пропозицію виокремлення такого типу метатеоретизування, як трансформаційне, яке, на думку автора, у 1990–2000-х рр. стало альтернативним до стабілізаційного і водночас визначальним трендом у соціології цього періоду. Воно виникає на противагу також постмодерністському дискурсу та пропонує нове бачення соціальної реальності через запровадження концептуальних інновацій щодо останньої на основі імпорту до соціології евристичних метафор. До них Д. Іванов відносить такі метафори, як: “мережа”, “потoki”, “мобільності”, “плинність”, “макдональдизація”, “травма”, “перформанс”, “іграїзація” тощо. Всім цим метафорам він надає статус нових концептуальних платформ теоретизування щодо гібридної і темпоральної об’єктності, яка тут існує в іншому режимі порівняно з позитивістськими уявленнями про соціальну реальність. Все це зумовлює потребу розвитку нового теоретичного підходу, який Д. Іванов іменує постконструктивізмом.

Нарешті, третій новий тип метатеоретизування (який так само можна вважати трансформаційним, але якісно іншого гатунку) починає бурхливо розвиватися в сучасних умовах; Д. Іванов називає його постколоніальним. Йдеться про відмінний від західного спосіб думання про соціальну реальність в її множинних формах незахідного штибу. Про постколоніальну теорію говорити ще завчасно; тут має місце, скоріше, інтелектуальний рух, скерований проти західного гегемонізму і водночас такий, що може слугувати альтернативним ресурсом розвитку глобальної соціології.

Вартою уваги та підтримки є також пов’язаність Д. Івановим типів метатеоретизування з різними образами соціальної реальності. Він узагальнює свої міркування з цього приводу таким чином: “Сучасний тренд метатеоретизування в соціології викликає зсув в уявленнях про соціальну реальність від ієрархічної множинності в дусі А. Шюца через процесуальність в дусі З. Баумана і Дж. Уррі до взаємопроникнення і доповнюваності” [5, с. 9]; останнє – з метафорою “додана (augmented) реальність”.

Серед інших доробків російських соціологів останнього часу зазначимо про важливі для порушеної проблематики напрацювання І. Девятко щодо міждисциплінарних

витоків соціологічної метатеорії в її співвідношенні з предметними соціологічними теоріями, з одного боку, та з філософією соціальних наук, з іншого [14]. Цією публікацією вона порушила той бік проблеми метатеоретизування в соціології, якого немає у попереднього автора, але з приводу якого існує розлогий дискусійний простір, а це вже окрема тема, варта додаткового аналізу. Дещо з цієї дискусії представлено мною далі.

Представниця російської соціології В. Дудіна також пропонує своє бачення стратегій метатеоретизування в соціології та виокремлює три з них:

1) інтегративну (як виявлення загальної теоретичної логіки, стандартизація мови опису та (чи) розробку інтегрованої теорії);

2) еволюційну (в сенсі осмислення тенденцій і перспектив розвитку соціології у змінюваному соціальному та інтелектуальному контексті. Для неї характерним є виокремлення етапів, фаз, зсувів, зміщень у соціологічному знанні, картографування минулих досягнень, з точки зору виявлення наявного стану та перспектив розвитку соціології);

3) перспективістську (виокремлення незалежних одна від одної, внутрішньо впорядкованих і відносно герметичних конфігурацій – парадигм, науково-дослідних програм, моделей пояснення тощо) [15].

Ще одна російська дослідниця І. Троцук обирає дещо несподіваний аспект застосування метатеоретизування – в галузі аналізу текстових даних. Незважаючи на назву, виклад матеріалу її статті є значно ширшим і стосується проблеми метатеоретизування в цілому. Зокрема, ця дослідниця пише про три можливих формати метатеоретичного пошуку. Цей пошук може слугувати як:

- спосіб вивчення фундаментальної структури соціологічної теорії;
- інструмент концептуального впорядкування окремих її предметних областей;
- прийом систематизації тематично фокусованого категоріального апарату тощо.

У підсумку ця дослідниця виокремлює персоніфіковану низку завдань, які здатне вирішити метатеоретизування в соціології:

1) узагальнення (“інвентаризація”) накопиченого знання (Дж. Рітцер);

2) самопізнання дисципліни, з точки зору концептуальних моделей і методологічних підходів, що є в її арсеналі (П. Бурдьє);

3) “каталогізація” минулих досягнень для визначення теперішнього стану соціології та перспектив її розвитку через пошук відповідей на запитання про суб’єкт, предмет і цілепокладання (П. Штомпка, М. Буравой);

4) подолання постмодерністського песимізму (щодо соціальної реальності. – Н. Ч.) та нездорової еkleктики (Д. Іванов);

5) уточнення категоріального апарату та концептуальних засновків окремих предметних областей (І. Девятко) [16].

Отже, останнім часом в російській соціології простежується тенденція актуалізації проблематики метатеоретизування, яка знаходить вираз у розробці його типології та зміні відповідних способів розуміння соціальної реальності; у виділенні головних стратегій метатеоретизування; в увиразненні форматів метатеоретичного пошуку; в аналізі ролі міждисциплінарності у формуванні та функціонуванні соціологічної мета-

теорії; у висуненні завдань, що їх здатне вирішувати соціологічне метатеоретизування. Якщо застосовувати різновиди метатеоретизування, запропоновані Дж. Рітцером, то, мабуть, можна твердити про знаходження сучасної російської соціології в режимі Му, що і становить її локальну специфікацію на тлі розвитку глобальної соціології.

Що ж до визначення локальної специфікації української соціології доби незалежності, то, насамперед, варто хоча б стисло поглянути у минуле – далеке і не дуже. В одній зі своїх статей останнього часу я вже писала про досить стрімкі зміни нашої соціологічної моди після падіння СРСР, коли у мейнстрімі чередувалися структурні, діяльнісні чи культурні дискурси, а центральними поняттями виступали по черзі то ідентичності, то постмодерн, то глобалізація, то довіра тощо [17]. Втім, попри беззаперечну важливість напрацювань у цих ділянках, вагомих проривів у зведенні загальної соціологічної теорії чи теорій, а тим більше запровадження метатеоретизування, на жаль, не сталося. Навіть найбільш досвідчені мої колеги успішно займалися науковими розвідками окремих складових соціологічного знання, показували вагомі результати в опрацюванні важливих сторін життєдіяльності українського суспільства, здійснювали спроби осмислення новітніх напрацювань зарубіжних учених, але наразі доконаним фактом є відсутність і у нашій соціологічній домівці так званих “гранд-теорій”. Побудова такого гатунку теорій є завданням амбітним і під силу лише екстраординарним науковцям, але і перед своєю соціологією можна ставити завдання створення загальної апроксимованої теорії розвитку посткомуністичних суспільств (як одного з альтернативних ресурсів розвитку глобальної соціології, за виразом Д. Іванова) або принаймні метатеорії сучасного українського суспільства. Принагідно зазначу, що потреба створення загальносоціологічної теорії та її вищого рівня – метатеоретизування – ніколи не була критично важливою для західної соціології – в ній таких теорій завжди було багато, тим більше сьогодні. Але у випадку України та деяких інших колишніх республік СРСР власне ця проблема залишається й дотепер нерозв’язаною внаслідок багатьох причин, головною з яких є побутування й сьогодні так званої “радянської спадщини” в соціології, оскільки переважна більшість соціологів теперішнього старшого покоління і в Україні, і в Росії, і в інших республіках колишнього СРСР вийшла з “радянської шинелі”, тобто з радянської соціології.

Для радянської соціології була характерною зовнішня міждисциплінарність жорсткого типу із запозиченою від філософії марксизму концепцією матеріалістичного розуміння історії (історичним матеріалізмом). Саме вона слугувала загальною теорією в соціології часів існування СРСР і визначала зміст спеціальних і галузевих теорій, а також скерованість і тематику конкретних соціологічних досліджень. А отже, у стосунках філософії та соціології радянського періоду застосовувалась владна диктаторська вертикаль на чолі з марксистською філософією та цілковита підпорядкованість їй соціології. Ця загальна теорія вважалася єдиною можливою і єдиною вірною для вивчення суспільства, незалежно від “відомчої приналежності” конкретної соціогуманітарної науки. Про метатеоретизування та його результат – метатеорії тоді навіть не йшлося.

Структура соціологічного знання в цей період, як зазначалося, очолювалася загальною теорією – історичним матеріалізмом чи матеріалістичним розумінням історії,

якій були прямо підпорядковані спеціальні та галузеві соціології або соціологічні теорії середнього рівня, які слугували методологічною основою емпіричних соціологічних досліджень. Застосування будь-яких інших методологічних основ соціології часів існування СРСР було неможливим. Покоління радянських соціологів і викладачів суспільствознавчих наук звикли працювати в жорстких межах історичного матеріалізму (матеріалістичного розуміння історії), тому часто позірне заперечення марксистської соціологічної концепції після набуття незалежності насправді не спричинило її заміни іншими методологічними підходами через майже поголовну необізнаність з альтернативними способами розуміння та пояснення соціуму і його розвитку. Очевидно, з тих часів і ростуть коріння оцієї неподоланої дотепер нехоті чи фобії до теоретизування багатьох українських соціологів у ситуації методологічного хаосу, почався застій у розробці теорій вищого рівня, переважає питома вага прикладної соціології без вагомих теоретичних узагальнень отриманої соціологічної інформації, латентне чи відкрите сповідування ідей марксизму, необізнаність з доробками світової соціологічної думки сьогодення тощо. Все це врешті-решт зумовило перетворення української соціології на загумінковий, провінційного штибу придатак глобальної соціології, який не включають навіть до “бідного соціологічного Півдня” (М. Буравой). І якщо сучасній російській соціології нарешті вдалося перейти до обговорення потреби в якісно новій, відмінній від марксизму загальносоціологічній теорії, розвинути початки соціологічного метатеоретизування, то ситуацію в українській соціології в цілому можна умовно назвати “навздогінною” (як у випадку із сумновідомим означенням стратегії розвитку країни в цілому). Лише останнім часом в ній стали з’являтися напрацювання, головною темою яких є загальносоціологічна теорія чи метатеоретизування. Розглянемо в цьому ракурсі публікації українських соціологів з 2017 р., бо саме тоді і з’явилися поодинокі праці у цій ділянці соціологічного знання.

Розпочну з публікації В. Пилипенка [16] про соціологічне метатеоретизування у цілому та в Україні зокрема. Вартими уваги положеннями цієї наукової розвідки є такі:

1) кожна наука має свої метатеорії в сенсі теорій загального характеру, які аналізують структуру, методи і властивості якої-небудь іншої конкретної предметної або об’єктної теорії, себто соціологія, як самостійна академічна наука, має свої внутрішні соціологічні метатеорії;

2) у трактуванні В. Пилипенка соціологічна метатеорія є аналогом загальної соціологічної теорії, чи то йдеться про структурування соціологічного знання за Р. Мертоном (1968), чи то за більш сучасним М. Едвардсом (2013). Хіба що у Р. Мертона цю структуру очолює загальна теорія, а у М. Едвардса – метатеорія;

3) в Україні проблематику соціологічної метатеорії (загальної теорії) почали досліджувати одразу після визнання піднесення ваги і значущості метатеоретизування у світовій соціології на зламі 1980–1990-х рр. Одразу після 1991 р. соціологія була інституціоналізована в Україні як самостійна наука, але внаслідок зречення істмату (матеріалістичного розуміння історії) утворився методологічний вакуум на найвищому рівні структури її соціологічного знання. Цей вакуум до 2000 р. намагалися заповнити метатеоретичними напрацюваннями світової соціологічної думки, працями Дж. Алек-



сандера, Дж. Тернера, Р. Колінза, У. Уолеса та інших. Проте після 2000 р. ця проблематика перебуває радше на периферії уваги вітчизняних дослідників.

Як бачимо, В. Пилипенко у своєму розумінні метатеоретизування посилається на узвичаєну в нашій соціології структуру соціологічного знання, очолюваного загальною соціологічною теорією. Зазначу, що доступний мені досвід викладання соціології у вищих навчальних закладах країни також засвідчує широке розповсюдження такої структури і у викладацькій практиці. Те саме стосується й вищого ешелону соціологічної академічної науки, коли поглянути на внутрішні спеціальності, за якими відбувається захист кандидатських і докторських дисертацій.

Що ж до наукових дискусій з приводу структури соціологічних знань і тим більше метатеоретизування та їхнього обговорення, то, на жаль, у нас вони практично відсутні. Так, на III Конгресі Соціологічної асоціації України (жовтень 2017 р.) працювала секція з питань логіки і методології, але під час її засідань дебатів з приводу загальносоціологічної теорії, її співвідношення з метатеоретизуванням, важливості перспектив їхнього розвитку у вітчизняному соціологічному просторі практично не відбулося. Одним з винятків може слугувати виступ керівника секції Ю. Яковенка “Методологічна травма в соціологічних полях України”, розширений зміст якої оприлюднено у “Віснику Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна”, присвяченому підсумкам Конгресу. Головний пафос цього звернення Ю. Яковенка до своїх українських колег полягає у заклику подолати методологічну травму, піднятися над позитивістським методологічним габітусом, що змушував покоління дослідників триматися об’єктивістської епістемологічної матриці наукового пізнання, чітко дотримуватися методологічних принципів у перебігу соціологічного дослідження [19, с. 25]. Заслугою Ю. Яковенка та інших провідних українських соціологів можна вважати й те, що на самому початку резолюції III Конгресу САУ у тій її частині, яка стосувалася пропозицій, підкреслено потреби суттєвого удосконалення власного теоретико-методологічного інструментарію, валідації дослідницьких методик і вимірювальних інструментів, посилення аналітичної й прогностичної складової, а також зроблено акцент на важливості соціальної аналітики. З метою вирішення цих проблем запропоновано створити при науково-дослідному комітеті САУ з питань логіки та соціології (що його очолює Ю. Яковенко) постійно діючого методологічного семінару, який має проводитися 1–2 рази на рік на базі академічних установ та (або) соціологічних підрозділів ВНЗ країни за участі регіональних відділень САУ.

На Конгресі також було зазначено про певні досягнення у пізнанні соціальної реальності, дослідженні трансформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві, прикладом чого можуть бути дві монографії київських соціологів; обидві у назвах використовують поняття “стан” для означення кондицій сучасного українського суспільства. У першій з них аналіз цього стану здійснено з позицій застосування цивілізаційного виміру і зроблено спробу окреслити місце українського суспільства у системі сучасних людських цивілізацій (так в анотації. – *Н.Ч.*). У книжці виразно окреслена методологічна позиція її авторів і зазначено, що в ній здійснено опору на класичне розуміння цивілізації як ціннісно-культурної системи. Підкреслено, що нині значна кількість соціологів відмовилася від використання категорії “суспільно-

економічна формація”. Але на сьогодні механічну заміну категорій “формація” категорією “цивілізація” можна вважати, пишуть автори, малообґрунтованою і малопродуктивною; більш доцільно вживати уточнене для сьогодення поняття “культурно-цивілізаційної системи” [20, с. 189–190]. У тих частинах книги, де містяться елементи загальносоціологічного теоретизування, мої колеги вживають поняття “метакатегорія” та “метафеномени”, що може бути свідченням їхнього наближення до роботи з мета-теоретизуванням і виділенням метапонять, але в цілому цю колективну монографію можна вважати патерном власне соціологічного теоретизування на відміну від мета-теоретизування в соціології, оскільки її зміст скерований на розуміння сучасного українського соціального світу.

Друга монографія написана в дещо іншому ключі. Визначу найголовніші, як на мене, прикметні риси цієї колективної праці соціологів Інституту соціології НАН України та Національного університету “Киево-Могилянська академія”. По-перше, в ній визначено стан, в якому перебуває українське суспільство доби незалежності, – стан сингулярності (щоправда, з поділом його на колишню та “нову” сингулярність). Тобто від дескрипції, нарешті, здійснено підхід до концептуалізації та дефініціювання головного рядоутворюючого і похідних понять. По-друге, цей стан конкретизовано за назвою трьох основних сфер життєдіяльності соціуму: економіки, культури, політики (хоча у цій книжці автори дещо обмежили поле свого дослідження). По-третє, суголосно з моїм баченням ситуації сьогодення у світі, автори акцентують на протистоянні найпотужніших сил сучасності – глобалізації та сингуляризації у сенсі зростаючої ваги насаги збереження відмінного, особливого, своєрідного [21, с. 169] (у попередній частині цієї статті мені довелося вживати термін “локальні специфікації”, хоча, як бачимо, існують різні варіанти для означення якщо не згасання переможної ходи глобалізації, то хоча б набрання могутності протилежними силами регіоналізації, локалізації, тої ж сингуляризації та їхніх дивних симбіозів і сполучень). По-четверте, приваблює звернення уваги авторів на тенденцію епістемологічної децентрації з різною пропорцією соціологічних універсалій і специфічних найменувань чи партикулярностей. По-п’яте, це одна з перших спроб дослідження масових ментальних утворень в ситуації війни (нехай і гібридної, але безжальної і кривавої, як і будь-яка війна).

Можна як завгодно довго називати інші, не менш важливі здобутки колективу авторів, але це, мабуть, справа уважних читачів, благо обидві колективні монографії є доступними в електронному режимі. У цілому мені здається, що остання з них, на противагу попередній, може бути віднесена за класифікацією Дж. Рітцера до такого різновиду метатеоретизування (що супроводжується побудованими на цій метатеорії технологіями емпіричного дослідження), як *Mr*, тобто як прелюдія до створення повноважної метатеорії сучасного українського суспільства. Для цього слід було б на основі поглибленого аналізу існуючих теоретичних напрацювань завершити у повному обсязі власну концептуалізацію.

Особливим випадком у контексті аналізу проблеми метатеоретизування слід, мабуть, визнати успішну участь у XIX Харчевських читаннях професора кафедри соціології Луганського національного університету А. Яковенка про головні соціальні перешкоди та складності метатеоретизування. На його думку, слід замислитися над

парадоксами та суперечностями на шляху створення продуктивного і соціально-відповідального метатеоретизування та метатеорії, скерованої на формування хоча б мінімально малоконфліктних відносин, відносної гармонізації цих відносин. Водночас він визнає, що соціологи, як правило, є безпорадними в соціально-перетворюючому плані, коли найкраща теорія чи найвпливовіша метатеорія так і залишаються теоретичними побудовами, безкінечно далекими від соціальної дійсності і через незатребуваність суспільства, і через відсутність політичних сил, зацікавлених у реалізації таких інтенцій. Він також підкреслює, що фабула метатеоретизування означає важливість, насамперед, глобальних моральних принципів – відтак серед ключових слів статті дещо несподівано для соціологів зустрічаємо поняття етики [22]. Думаю, ці міркування є гарним втіленням особливої соціальної постави та соціологічної чутливості автора, що є досить рідкісним явищем серед соціологів.

Залишилося додати кілька слів про те, що я вважаю своїм власним невеличким доробком у річизці порушеної проблеми, оскільки ювілеї дають привід осмислення свого шляху у вибраній професії, своїх досягнень і прорахунків. У тому ж 2017 р. на шпальтах часопису “Соціологія: теорія, методологія, методи” було розміщено мою статтю “Соціологія сьогодення: тенденції та перспективи розвитку”, де йшлося про чотири виокремлених мною етапи розвитку світової соціологічної думки. Це був розширений варіант мого виступу на III Конгресі САУ (жовтень 2017 р.), тому що рамки такого роду виступів вимагають певної стислості викладу матеріалу. Думаю, що цю статтю можна вважати різновидом *Мі* метатеоретизування (або ж його еволюційної стратегії) зі спробою систематизації та класифікації різних етапів і проявів теоретичного будівництва всередині соціології.

Серед семи характеристик цих етапів я окремо виокремила еволюцію домінантної ознаки кожного етапу у вигляді такого ланцюжка:

– соціологія в ситуації дисциплінарної цілісності та відносної єдності, з низкою загальних соціологічних теорій;

– згодом її мультипарадигмальність і соціологічне метатеоретизування;

– далі міждисциплінарність та методологічні повороти;

– нарешті трансдисциплінарність з вищим щаблем метатеоретизування [23].

Але це означає потребу формулювання нових дослідницьких завдань, оскільки в обіг запроваджуються нові і нові концепти. Відповідно подаю свої зведені міркування про подальші напрями праці в галузі метатеоретизування та пов’язаних з ним проблем. Важливими для мене питаннями, що потребують дискусії та опрацювання, є такі:

1. Чи можна вважати загальну соціологічну теорію аналогом метатеоретизування? Які між ними існують взаємозв’язки і співвідношення?

2. Як сьогодні можна уявити структуру соціологічного знання?

3. Як співвідносяться соціальна філософія та загальносоціологічна теорія?

4. Чи є потреба розгляду питання нового обміну сенсами або, як тепер модно говорити, інтерфейсів соціології, соціогуманітарних і природничих наук?

5. Яким є статус методологічних поворотів у соціології останнього часу? Чи не загрожують вони існуванню соціології як такої?

6. Як розрізняються соціологічне метатеоретизування в умовах соціологічної мультипарадигмальності та в ситуаціях міждисциплінарності й трансдисциплінарності?

7. Як розуміти трансдисциплінарність і яким вбачається метатеоретизування в її умовах? Чи можлива в майбутньому одна арочна метатеорія як “єдина теорія про все”, як синтез усіх гілок наукового знання? І чи в цих умовах соціологія продовжить своє існування як самостійна академічна дисципліна?

І таких запитань у мене є ще багато, тому закликаю своїх колег до обговорень і дискусій з приводу проблем розвитку соціологічного теоретизування; перші кроки до цього вбачаю у пропозиції III Конгресу САУ проведення систематичних методологічних семінарів, що варто зробити обов’язково і невідкладно. Наразі ж узагальнюючу характеристику стану розвитку загальної соціологічної теорії та метатеоретизування в українській соціології можна представити так: ми знаходимося на самому початку постановки і розв’язання цієї проблеми (режим *Mu*) і з труднощами позбавляємося “радянської спадщини” в сенсі заміни соціологічної концепції марксизму новітніми загальносоціологічними теоріями та метатеоріями, здебільшого запозиченими. Латентні чи відверті прояви (пост)марксистських теоретизувань і невіра у можливість вироблення автентичної української загальної теорії та соціологічної метатеорії є ще досить розповсюдженими. Але останні роки засвідчують появу низки праць із спробами якщо не вироблення альтернативної арочної метатеорії (пост)комуністичних країн, то бодай варіативних уявлень стосовно сучасного українського суспільства. Останнім часом відбуваються поодинокі прориви на початки другого етапу метатеоретизування, однак вони ще потребують належного концептуального оформлення.

Таким чином, ретроспективний огляд доступних мені наукових публікацій стосовно стану і перспектив розвитку загальної соціологічної теорії та метатеоретизування уможливорює такі *узагальнення*. Згідно з принципом зростання варіативності знання у цілому (за Ж. Піаже) та соціологічного знання зокрема, протягом кінця XX – початку XXI ст. відбулося радикальне ускладнення структури соціологічного знання на всіх його щаблях. Стосовно найвищого з них можна стверджувати про його поділ на дві гілки: наслідком загальносоціологічного теоретизування є створення так званих “гранд-теорій” (термін Р. Мілса) з розумінням сенсів соціального світу, а метатеоретизування в соціології – метатеорій, скерованих на розуміння сенсів соціологічних теорій. Щодо останнього, то світова соціологічна думка сьогодення, за виразом А. Яковенка, виявилася спроможною сформулювати та сформулювати сталий первинний базис метатеоретизування, оскільки у більшості випадків не мала ідеологічних чи політичних зон табу, на відміну від локальних соціологій (пост)комуністичних країн. Якщо використовувати термінологію Дж. Рітцера, то в глобальній соціології практично добіг кінця період *Mu* з множинністю поглиблених аналізів вже існуючих теорій, розгортається період *Mr* як закладення основ нової теорії з врахуванням сучасної інтеграції соціогуманітарного та природничонаукового знання, в той час як арочної метатеорії, як змісту періоду *Mo*, ще не вироблено.

Головними тенденціями в цьому плані можна вважати:

1) тенденцію до стрімкого розширення кордонів соціології, її об'єкта і предмета з виходом за межі її традиційних сфер дослідження (особистість, група, суспільство, людство) та введення до зони соціологічних рефлексій феноменів штучної або не досліджуваної раніше реальності (віртуальної, доповненої чи доданої, штучного інтелекту тощо);

2) зумовлену цим тенденцію розвитку і плекання багатовимірної і багатофункціональної соціологічної рефлексивності гібридного характеру, здатної продукувати концепти і моделі складних саморегульованих систем глобального, регіонального і локального масштабу з віялом варіативних можливостей їхньої реалізації та втілення у соціальній практиці;

3) тенденцію ускладнення структури соціологічного знання, насамперед, на найвищих його рівнях, з поділом на “великі теорії” щодо суспільства чи людства та на метатеорії щодо аналізу та синтезу соціологічного теоретизування;

4) тенденцію радикального ускладнення понятійно-категоріального апарату зі зростанням у ньому питомої ваги термінів-гібридів з обсягу соціальних, гуманітарних, технічних і природничих наук, із синтезуванням понять посткласичної та постнекласичної соціології;

5) тенденцію переходу від між- до трансдисциплінарності (як у переважній версії збереження дисциплінарних кордонів, так і у версії створення нових наук з ініціативи та за пріоритетної участі соціології), а також до появи відповідного вищого гатунку метатеоретизування на засадах трансдисциплінарного синкретизму та холістського мислення;

6) тенденцію зростання числа методологічних поворотів (turns) і збільшення кількості дисциплін-гібридів як всередині соціологічного знання, так і у міждисциплінарному просторі;

7) тенденцію перенесення дослідницької уваги соціологів від переважно статичних до здебільшого динамічних і навіть реактивних трансформацій та перетворень соціуму тощо.

Якщо ж говорити про локальні специфікації соціологічного теоретизування на прикладах Росії та України, то, на мій погляд, спільним для них є перебування на початковій стадії метатеоретизування (хоча й з більшою, глибшою та масштабнішою його представленістю в російській соціології); збільшення дослідницької уваги до нових образів соціальної реальності. Відмінності ж полягають у тому, що:

– російські соціологи у своїй масі тяжіють більше до стабілізаційного, а українські – до трансформаційного типу метатеоретизування;

– в російській соціології плідно розробляють типології та класифікації метатеорій, стратегії й формати метатеоретичного пошуку, чого практично немає в нашій соціології;

– в українській соціології, на відміну від російської, фактично відсутні дискусії з приводу загальної теорії та метатеоретизування, міждисциплінарності, методологічних поворотів.

Отже, увазі читачів пропонуються мої роздуми стосовно гранично важливої складової нашої соціологічної науки – загальносоціологічної теорії. Я розумію, що це дуже

складний матеріал, який вимагає доброї фахової підготовки і бажання займатися цією проблематикою. Сьогодні відбувається зміна поколінь українських соціологів – старші йдуть, їм на заміну приходить молоде покоління, що з легкої руки Р. Інглєгарта віщує підйом на вищу сходинку людського та наукового поступу. Але молоді соціологи не мають понижувати свою професійну планку і займатися виключно хоч і прибутковими в матеріальному сенсі прикладними маркетинговими чи електоральними дослідженнями, але яловими з точки зору плідності наукової роботи – краще домогтися високого злету наукової думки і допомогти потенційно багатій українській соціології експортувати свої локальні дослідницькі продукти до глобальної соціології. А ми, старші ваші колеги, вам у цьому допоможемо.

#### Список використаних джерел

1. Тарасенко В.І. Пізнавальні технології в українській соціології. *Проблеми розвитку соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: Наукові доповіді і повідомлення I Всеукраїнської соціологічної конференції* / наук. ред. Шульга М.О. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2001. С. 13–22.
2. Тарасенко В.І. Концептуальний дефіцит макроструктурних уявлень про суспільство у вітчизняній соціології. *Проблеми розвитку соціологічної теорії. Теоретичні проблеми змін соціальної структури українського суспільства: Наукові доповіді і повідомлення II Всеукраїнської соціологічної конференції* / наук. ред. Шульга М.О. Київ: САУ, Ін-т соціології НАН України, 2002. С. 21–31.
3. Тарасенко В.І. Лекція 1. Концептуальні основи соціології XXI ст. *Соціологічна теорія: традиції та сучасність: навч. посіб* / за ред. А. Ручки. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2007. С. 7–49.
4. Доган М. Социология среди социальных наук. *СОЦИС*. 2010. № 10. С. 3–13.
5. Иванов Д.В. Тренд метатеоретизирования в современной социологии. *СОЦИС*. 2017. № 11. С. 3–10.
6. Ritzer G. Sociology: A Multiple Paradigm Science. *The American Sociologist*. 1975. Vol. 10. No. 3. P. 156–167.
7. Ritzer G. Metatheorizing in Sociology. *Sociological Forum*. 1990. Vol. 5. No. 1. P. 3–15.
8. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 688 с.
9. Zhao Shanyang. Chapter 29: Metatheorizing in Sociology. *Handbook of Social Theory* / Edited by G. Ritzer, V. Smart. 2001. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781848608351.n29>
10. Култыгин В.П. Современное состояние отечественной социологии. *История социологии* / отв. ред. Г.В. Осипов, В.П. Култыгин. Москва: Норма, 2009.
11. Татарова Г.Г. Методологическая травма социолога. К вопросу интеграции знания. *СОЦИС*. 2006. № 9. С. 3–12.
12. Радаев В.В. Возможна ли позитивная программа для российской социологии. *СОЦИС*. 2008. № 7. С. 24–33.
13. Ядов В.А. Для чего нужна сегодня национальная русская социология? *СОЦИС*. 2008. № 4. С. 3–7.
14. Девятко И. Метатеоретизирование или философия социальных наук? *СОЦИС*. 2017. № 12. С. 3–9.
15. Дудина В.И. Стратегии метатеоретизирования в социологии. *СОЦИС*. 2017. № 12. С. 10–19.
16. Троцук И.В. О метатеоретизировании в области анализа текстовых данных. *СОЦИС*. 2017. № 9. С. 12–21.
17. Черниш Н. Вплив довіри та довірчих відносин на становлення новітнього соціального інституту волонтерства у сучасній Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 2. С. 26–38.

18. Пилипенко В. Метатеоретизування в соціології: особливості, типи та напрями. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 2. С. 59–76.
19. Яковенко Ю. Методологічна травма в соціологічних полях України. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Соціологічні дослідження суспільства: методологія, теорія, методи”. 2017. Вип. 39. С. 9–27.
20. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / за ред. М. Шульги. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2017. 198 с.
21. Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, поведінкові практики / за ред. С. Макеєва і С. Оксамитної. Київ: Ін-т соціології НАН України, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2017. 180 с.
22. Яковенко А.В. Метатеоретизирование: основные социальные препятствия и сложности. *СОЦИС*. 2017. № 12. С. 11–18.
23. Черниш Н. Соціологія сьогодні: тенденції та перспективи розвитку. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 4. С. 5–21.

Отримано 26.02.18

#### References

1. Tarasenko, V.I. (2001). Educational technologies in Ukrainian sociology. In M.O. Shulha (Ed.), *Problems of development of sociological theory. Theoretical problems of a changing social structure of Ukrainian society: Scientific reports and messages of the First all-Ukrainian sociological conference* (pp. 13-22). Kyiv: Institute of Sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
2. Tarasenko, V.I. (2002). A conceptual deficit of the macrostructure ideas about the society in sociology. In M.O. Shulha (Ed.), *Problems of development of sociological theory. Theoretical problems of a changing social structure of Ukrainian society: Scientific reports and messages of the Second all-Ukrainian sociological conference* (pp. 21-31). Kyiv: SAU, Institute of sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
3. Tarasenko, V.I. (2007). Lecture 1. The conceptual framework of sociology of the XXI century. In A. Ruchka (Ed.), *Sociological theory: tradition and modernity: a tutorial* (pp. 7-49). Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
4. Dogan, M. (2010). Sociology among the social Sciences. *SOTSIS – Sociological studies*, 10, 3-13 [in Russian]
5. Ivanov, D.V. (2017). The trend of metatheoretically in modern sociology. *SOTSIS – Sociological Studies*, 11, 3-10 [in Russian]
6. Ritzer, G. (1975). Sociology: A Multiple Paradigm Science. *The American Sociologist*, 10, 3, 156-167 [in English]
7. Ritzer, G. (1990). Metatheorizing in Sociology. *Sociological Forum*, 5, 1, 3-15 [in English]
8. Ritzer, G. (2002). *Modern sociological theories*. 5th ed. Saint Petersburg: Piter [in Russian]
9. Zhao Shanyang. (2001). Chapter 29: Metatheorizing in Sociology. In G. Ritzer, B. Smart (Eds.), *Handbook of Social Theory*. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781848608351.n29> [in English]
10. Kulytgin, V.P. (2009). Current state of national sociology. In G.V. Osipov, V.P. Kulytgin (Eds.), *History of sociology*. Moscow: Norma [in Russian]
11. Tatarova, G.G. (2006). Methodological trauma of the sociologist. To the question of knowledge integration. *SOTSIS – Sociological Studies*, 9, 3-12 [in Russian]
12. Radaev, V.V. (2008). Is a positive program possible for Russian sociology? *SOTSIS – Sociological Studies*, 7, 24-33 [in Russian]
13. Yadov, V.A. (2008). Why national Russian sociology is needed today? *SOTSIS – Sociological Studies*, 4, 3-7 [in Russian]
14. Devyatko, I. (2017). Metatheorizing or philosophy of social sciences? *SOTSIS – Sociological Researches*, 12, 3-9 [in Russian]

15. Dudina, V.I. (2017). Strategies of metatheorizing in sociology. *SOTSIS – Sociological Researches*, 12, 10-19 [in Russian]
16. Trotsuk, I.V. (2017). On metatheorizing in the analysis of text data. *SOTSIS – Sociological Studies*, 9, 12-21 [in Russian]
17. Chernysh, N. (2016). The influence of trust and trust relations on the formation of a new social institution of volunteering in modern Ukraine. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketyng – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 26-38 [in Ukrainian]
18. Pylypenko, V. (2017). Metatheorizing in sociology: specifics, types and directions. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketyng – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 59-76 [in Ukrainian]
19. Yakovenko, Yu. (2017). Methodological trauma in the sociological fields of Ukraine. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriiia "Sotsiologhichni doslidzhennia suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody"* – *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological researches of modern society: methodology, theory, methods"*, 39, 9-27 [in Ukrainian]
20. Shulha, M. (Ed.). (2017). The state of contemporary Ukrainian society: the civilizational dimension. Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine [in Ukrainian]
21. Makeieva, S., Oksamytna, S. (Eds.). (2017). The state of singularity: the social structure, situations, behavioral practices. Kyiv: Institute of sociology NAS of Ukraine, National University of "Kyiv-Mohyla Academy" [in Ukrainian]
22. Yakovenko, A. (2017). Metatheorizing: the major social obstacles and challenges. *SOTSIS – Sociological Studies*, 12, 11-18 [in Russian]
23. Chernysh, N. (2017). Sociology of modernity: tendencies and perspectives for development. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketyng – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 4, 5-21 [in Ukrainian]

Received on 26.02.18

Черныш Н.И., д-р социол. наук, профессор кафедры социологии Львовского национального университета имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина, e-mail: nchernysh@gmail.com, nataliya.chernysh@lnu.edu.ua  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>

#### СОСТОЯНИЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ТЕОРЕТИЗИРОВАНИЯ: ГЛОБАЛЬНЫЙ ОПЫТ И ЛОКАЛЬНЫЕ СПЕЦИФИКАЦИИ

Представлено состояние общесоциологического теоретизирования, в том числе с его высшим этапом – метатеоретизированием. Охарактеризованы основные разновидности современного метатеоретизирования, согласно концепции Дж. Ритцера, и на основе компаративного анализа выделены его локальные спецификации в украинской и российской социологии. Выявлен ряд тенденций развития современного теоретизирования в социологии и предложены проблемные вопросы, уточняющие направления и перспективы дальнейших исследований в русле социологического метатеоретизирования с учетом ситуации междисциплинарности и распространения методологических поворотов в настоящее время.

Ключевые слова: общая социологическая теория, социологическое теоретизирование, “гранд-теория”, метатеоретизирование в социологии, метатеория, междисциплинарность, методологические повороты.

Chernysh N.Y., *DrHabil.* (Sociology), professor, department of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine, e-mail: nchernysh@gmail.com, nataliya.chernysh@lnu.edu.ua  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>



CONDITION OF CONTEMPORARY GENERAL SOCIOLOGICAL THEORISING:  
GLOBAL EXPERIENCE AND LOCAL SPECIFICATIONS

*The article presents specific features and characteristics of the Ukrainian sociology development in general and sociological theorizing in particular; author traces the influence of the “Soviet heritage” in sociology in Ukraine and the difficulty of producing its own general sociological theory, resulting in the methodological crisis of 1990s–early 2000s, which is now is being slowly mastered. Paper suggests analysis of the similar processes for Russian sociology, and highlights a number of common and specific features in their development. With the experience of John Ritzer, the essence, stages, and varieties of sociological metatheorizing as the highest type of the general sociological theory are viewed and the possibilities and limits of application are defined. Based on this, a comparative analysis of the current state of metatheorizing in Ukrainian and Russian sociology made a generalization about their local specifications, which constitute separate cases of development of theorizing in a global sociology. These include (according to the classification of J. Ritzer) both sociologies being at the first stage of metatheorizing (Mu), but with a more profound its representation in Russian sociology and solitary interventions of the representatives of Ukrainian sociology at the second stage (Mp); increased researchers’ attention to new images of social reality either in stabilization or in transformation types of metatheorizing (by typology of D. Ivanov) in both sociologies. At the same time, in the Ukrainian and Russian versions of metatheorizing there are noticeable differences in the magnitude and time of the discussion of these issues; in the intensity or weakness of the “Soviet heritage” in the area of theorizing; in the degree of expansion of the discussion and debates of metatheorizing; the outcome of these discussions on the problems of interdisciplinarity and methodological turns of the present. The paper concludes with a statement of a number of problematic issues that require clarification and elaboration of agreed positions and highlight prospects for further research in the field of general sociological theory and metatheorizing. Keywords: general sociological theory, sociological theorizing, “the grand theory”, metatheorizing in sociology, meta-theory, interdisciplinarity, methodological turns.*